

ΜΟΝΟΦΩΝΙΚΗ · ΜΟΥΣΙΚΗ

ΚΑΙ ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΟΙ Ιστορικοί της μουσικής και έν γενεί όσοι ασχολούνται με τη μουσική συμφωνούν σχεδόν όλοι σ' ένα σημείο: "Οτι η μουσική είναι μία νέα τέχνη, ή νεώτερη από όλες τις τέχνες — έκτος από τών κινηματογράφο — και ότι η Ιστορία της αρχικά μόλις έδω και λίγους αιώνας. Κι' ενώ πιστεύουμε ότι η ποίηση, ή γλυπτική, ή αρχιτεκτονική και έν μέρει ή ζωγραφική έφθασαν, έδω και πολλούς αιώνας, σε κορυφές που σήμερα ακόμη μάς φαίνονται άπροσπέλαστες, ενώ θαυμάζουμε και νιώθουμε τόν "Όμηρο, τή Βίβλο, τόν Παρθενώνα και τά αρχαία γλυπτά ή ακόμη και τά πιο μακρινά μας έργα τέχνης τών αρχαίων Αιγυπτίων έχοντας έτσι πίσω μας έναν όριζοντα που χάνεται στα βάθη τών αιώνων, πιστεύουμε αντίθετως ότι οι κορυφές της μουσικής βρίσκονται, Ιστορικά τουλάχιστον,πολύ πιο κοντά και ότι τή πίσω από αυτές όχι μόνο δέν υπάρχουν άλλες κορυφές έστω και χαμηλότερες αλλά ούτε καν υπάρχει μουσική τέχνη όπως σήμερα έννοούμε τή μουσική τέχνη. Κι' όμως εκείνο που χαρακτηρίζει τήν εποχή μας δέν είναι ή αταρσέκεια μπροστά στα επίτευματά της, τουλάχιστον στην περιοχή τού πνεύματος και τής τέχνης. Ποτέ άλλοτε σ' άνθρώπος δέν έδειξε τόσο περιέργεια αλλά και τόσο ζήλο και κόθο να γνωρίση τά περασμένα, ακόμη και τά πιο μακρινά, να γνωρίση δηλ τήν κληρονομία που άφησαν οι γενιές που πέρασαν και να τή νιώση όχι άλλοιωμένη και παραποιημένη αλλά γνήσια και ζωντανή όπως ήταν άλλοτε. Και φαίνεται σ' σημερινούς άνθρώπους μέσα στη γη με τήν έλπίδα πως θα ξεθάψω κανένα νέο "Ερμή ή μία νέα "Άφροδίτη, κανένα πάπυρο ή μία μεμβράνη που να τού χωρίση μία από τις χαμένες τραγωδίες ή έστω και λίγους στίχους της Σαπφούς. Και όταν βρη κανένα άγαλμα έστω και άκρωτηριασμένο τού καθαρίζει με ειλάθεια ύστε να μείνη γνήσιο εκείνο που έσοβάσθηκε σ' χρόνος, ή όταν βρη ένα αρχαίο κείμενο προσπαθεί να τού διαβάση όπως είναι και να τού μεταφράση όσο μπορεί πιο πιστά ώστε να μή τού αλλοίωση τού νόημα τού.

Δέν μπορούμε να ποΐμε ότι ή μουσική τών περασμένων γενιών δέν μάς άπασχολεί. Κάθε άλλο. Ποτέ άλλοτε ή μουσική τού παρελθόντος δέν είναι τόσο γνωστή όσο στους συγχρόνους μας όχι μόνο στους έρευνητές αλλά και στο εύρύτερο κοινό. Γνωρίζουμε τώρα όλα τά έργα τού Μπαχ λ. χ. ή τουλάχιστον όλα όσα διασώθηκαν, ενώ πενήντα χρόνια μόλις μετά τού θανάτου του ένα έλάχιστο μόνο μέρος από αυτά ήταν γνωστό τα δέ άλλα, κι' άνάμεσα σ' αυτά τού περίφημο. "Κατά Ματθαίου Πάθος", ήταν σε χειρόγραφο ξεχασμένα σέ καμμία έκκλησιά ή σέ χέρια "Ιβιδιών". Άποκαλύπτουμε τώρα μεγάλους μουσουργούς που μόλις άνέφεραν πρώτα οι Ιστορίες της μουσικής, άνακαλύπτουμε και θαυμάζουμε άγνωστα έργα γνωστών μεγάλων μουσουργών πολλές φορές όσήμαντα και δίκαια ξεχασμένα, και γνωρίζουμε τούς μουσουργούς της άναγέννησης κι' άλλων πιο μακρινούς, τούς πολυφωνιστές τού 14ου τού 15ου και 16ου αιώνα. "Εγιναν επίσης σοβαρές προσπάθειες για να δοθούν τά έργα τών παλαιότερων όσο τού δυνατόν πιο πιστά, άπολλαγμένα από κάθε αλλοίωση και κυρίως από τις αυθαίρετες "διορθώσεις" τών μετα-

γενέστερων έρμηνευτών. "Εγιναν έκδόσεις "πρωτότυπες" ξεθάφθηκαν παλιά όργανα και έν γενεί έγινε, δτι ήταν δυνατό, κάποτε ακόμη και με σχολαστικότητα, για να κατανοηθούν τά έργα τών παλαιότερων όπως τά έφτιαξαν οι δημιουργοί τους και όπως τά έννοιωσαν οι σύγχρονοι τους. Κι' έτσι, σιγά-σιγά προχωρήσαμε προς τά πίσω, γνωρίσαμε τήν εξέλιξη ή διαφοροποίηση της μουσικής, πετάσαμε πολλές προκαταλήψεις και πλουτίσαμε τούς θησαυρούς μας.

"Αλλά στην άναζήτηση αυτή τών χαμένων ή ξεχασμένων θησαυρών όρθώνεται πάντα μπροστά μας ένα τείχος που δέν μάς αφήνει να προχωρήσουμε πιο πέρα, ή ακριβέστερα δέν μάς επιτρέπει να νιώσουμε δτι έγινε πιο πέρα, τó τείχος που χωρίζει τήν πολυφωνική μουσική από τήν άπόλυτα μονοφωνική μουσική. Δέν έλειψαν βέβαια οι έρευνητές και στο διάστημα της τελευταίας έκταστοστασίας έγιναν πολλές σοφές μελέτες πάνω στη μουσική τών πρώτων αιώνων τού μεσαιώνα, τήν αρχαία "Ελληνική μουσική και έν γενεί τή μουσική τών αρχαίων λαών. Μά τó τείχος υπάρχει πάντα γιατί κάθε αρχαία μουσική, και συνεπώς κάθε μονοφωνική μουσική άσφδ ή μουσική στην αρχαιότητα ήταν πάντα μονοφωνική, τήν ξετάζουμε μέσα από τού κρίματός δικής μας αντίληψης της μουσικής.

"Η εποχή της μεταμόρφωσης της μουσικής από μονοφωνική σέ πολυφωνική είναι αδύνατο να τοποθετηθή Ιστορικά έστω και με σχετική ακρίβεια. Για πολλούς Ιστορικούς ή πολυφωνία ήταν γνωστή στους βόρειους λαούς, άγγλοσάξωνες, σκανδιναυούς και άλλους "από άμνημονεύτων χρόνων". "Η εισαγωγή της πολυφωνίας, μία πολυφωνία πρωτόγονη και βάρβαρη στην αρχή, γίνεται σιγά-σιγά και μόλις στον 10ο και 11ο αιώνα αρχίζουν να κείρνον μορφή οι νόμοι της αντίστικτικής πολυφωνίας. Και έν εκείνη τήν εποχή ή πολυφωνική μουσική είχε πιά καθιερωθή, έν τούτοις ή μονοφωνική μουσική διατηρούταν ακόμη στην έκκλησία με τού *plain chant* ή σέ λαϊκά τραγούδια. Πάντως ή καθιέρωση της πολυφωνίας άπέτελεσε μία τόσο ριζική μεταμόρφωση ώστε ή νέα μορφή της μουσικής να θεωρείται ή πραγματική μορφή της και κάθε τί που προηγέθη να μήν θεωρείται παρά όσα άκατέργαστη πρώτη ύλη. "Ετσι ή Ιστορία της μουσικής τέχνης θεωρείται ότι αρχινά με τήν πολυφωνία ενώ δτι προηγέθη θεωρείται ότι ανήκει στην προϊστορία της μουσικής.

"Εκτός από τού Ιστορικό αυτό τείχος που υπάρχει στη δυτική μουσική, υπάρχει κι' ένα γεωγραφικό τείχος που χωρίζει τήν Ερωτική μουσική από τή μουσική άλλων χωρών όπως τήν "Αραβική, τήν Περσική, τήν "Ινδική κλπ. κι' ακόμη, κι' άπ' αυτή τού έδω και λίγες δεκαετίες ήταν ή "Ελληνική μουσική, τó Βυζαντινό μέλος και τó δημοτικό τραγούδι. Γιατί τήν εποχή που στή "Δύση έβημουργείτο και άνθιζε ή πολυφωνία, τού Βυζαντίου και οι άνατολικές χώρες ήσαν πιστες τήν όμοφωνή μελωδία κι' ακόμη και σήμερα, παρ' όλη τήν είδυσθη της Εδρωτικής μουσικής στις περισσότερες από αυτές τις χώρες, ή πολυφωνία παραμένει άκατανόητη. Βέβαια οι χώρες αυτές θεωρούνται "καθυστερημένες" και θα ήταν

εγκολώνται με τη μουσική. Κατά σύμπτωση όμως οι χώρες αυτές είναι ακριβώς εκείνες που άνωσαν οι αρχαιότεροι και θαυμαστότεροι πολιτικοί. Και την εποχή που καθιερώνονταν και συνίχε η πολυφωνία στη Δύση, η Δύση ήταν ακόμη βάρβαρη ενώ το Βυζάντιο και οι Άραβικές χώρες ήταν οι πιο πολιτισμένες χώρες του τότε γνωστού κόσμου. Πώς συνέβη ν' αναπτυχθούν στις χώρες αυτές όλες οι εκδηλώσεις του πνεύματος και της τέχνης και ν' αμείνη ανέξελικτη η νόσος ή μουσική;

Κι' όμως, αυτή την αντίληψη έχουν λίγο-πολύ όλοι οι Ιστορικοί της μουσικής. Στη Δύση και όλοι όσοι ασχολούνται με τη μουσική. Και, σχετικά με την αρχαία Έλληνική μουσική, βρέθηκαν πολλοί που παρανοούμενοι από την Έλληνοκρατία τους μίλησαν με θαυμασμό για τη μουσική της αρχαίας Ελλάδας, όπως βρέθηκαν και πολλοί άλλοι που μίλησαν για το «μυθό της αρχαίας Έλληνικής μουσικής». Σχεδόν όμως όλοι είδαν την αρχαία μουσική σαν κάτι το φτωχό και το ατέλει. Έλαχιστά βέβαια είναι τα μουσικά κείμενα που διασώθηκαν. Κι' αυτά όμως φάνηκαν ανίκανοι να τα νιώσουν όπως ήταν. Χρειάστηκαν να τους εξαρμόσουν τις προκροστικές έναρμώσεις τους για να τους δώσουν, όπως πίστευαν, τη μορφή μουσικών έργων. Έτσι, ο ύμνος στον Απόλλωνα που ανακαλύφθηκε στους Δελφούς στα 1893 δεν δόθηκε όπως ήταν ή όπως τον διάβασαν. Χρειάστηκε «να προσθέσει ο σοφός Γάλλος μουσουργός Γκαμπριέλ Φωρέ ένα διακριτικό άκκομπανιαμέντο» όπως λέγει κάποιος Ιστορικός, θαυμαστής μάλιστα της αρχαίας Έλληνικής μουσικής και της Βυζαντινής, ο Henri Woelffl, για να μπορεί να άκουσθ η αρχαίος ύμνος σαν μουσικό έργο. Έτσι, όπως έξετελέσθη ο ύμνος αυτός «προέβλεπε μεγάλη έντοπωση στο παριονό κοινό» λέγει ο ίδιος Ιστορικός. Ασφαλώς όμως αν τον άκουγε έτσι ο μελοποιός που τον έφτιαξε — και λέμε μελοποιός γιατί άπωσθήποτε δεν θά μπορούσε να διεκδικήσει σήμερα τον τίτλο του μουσουργού — θά δυσκολευόταν πολύ ν' αναγνωρίσει τη μελωδία του πηγμένη στις ομιχλώδεις άρμονίες του Φωρέ και θά διεμαρτόρετο για τη βάρβαρη κακαποίηση της. Κατά περίεργη σύμπτωση ο ύμνος αυτόν 'Απόλλωνα άνομοσε τη νίκη των 'Αθηναίων έναντι των Γαλατών μπροστά στους Δελφούς στα 278 π. χ. Και όπως λέγει η Ιστορία, σάθηκε τότε ο αρχαίος πολιτισμός από μια άκομη βαρβαρική επίδρομη: δεν σάθηκε όμως ο έπικειος ύμνος αυτού του γεγονότος δυό χιλιάδες χρόνια άρύτερα από τους άπογόνους των αρχαίων Γαλατών.

Την ίδια κακοποίηση έπαθε και το άποσπασμα από τον πρώτο Πυθικό του Πινδάρου, μια ώραιότερη μελωδία που βρέθηκε κάποιος άλλος Προκροστής — Γερμανός αυτή τη φορά — να έναρμώσει με τις γνωστές θλιβερές παρανοήσεις. Αυτό συνέβη και σ' άλλα παλαιά μουσικά κείμενα γιατί πιστεύεται ότι μια γυμνή μελωδία δεν μπορεί ν' θεωρηθί μουσικό έργο αν δεν έναρμώσει.

Έτσι παρατηρούμε αυτό το περίεργο: Ότι ενώ όλα τα αρχαία έργα τέχνης και τα αρχαία κείμενα παραμένουν όπως βρέθηκαν, ενώ κανείς δεν τόλμησε να λύσει ήμπακτάς το πρόβλημα των χεριών της 'Αφροδίτης, ούτε ο Ροντέν, ενώ οι άνασθηλάσεις των αρχαίων μνημείων γίνονται — όχι χωρίς αντίδράσεις —

μέ μόνα τα όλικά που διασώθηκαν, και κυρίως χωρίς ν' άλλοιωθί καθόλου ή μορφή των μνημείων και στην έλάχιστη λεπτομέρειά της, τα μονοφωνικά μουσικά κείμενα, άρχαία, μεσαιωνικά της Δύσης ή Βυζαντινά, κρίνεται ότι πρέπει να ντυθούν με άρμονίες άρχαιοπρεπείς ή μοντέρνες, για να θεωρηθούν ως πραγματικά μουσικά έργα.

Η αντίληψη μας αυτή περί μουσικής δεν μάς έπιτρέπει να νιώσουμε τα έργα της μονοφωνικής μουσικής, άρχαία ή Βυζαντινά δικά μας ή σύγχρονα μακρινών χωρών και να πλουτίσουμε τις αισθητικές συκνήσεις μας. Έτσι ένας κόσμος δλόκληρος μάς μένει κλειστός. Το αντίστροφο συμβαίνει στους ανατολικούς λαούς. Για εκείνους, η Εύρωπαϊκή μουσική, δηλαδή η πολυφωνική μουσική, είναι συνθήκη ένας άκατανόητος θόρυβος, γιατί τους είναι άδύνατο να ξεχωρίσουν και να παρακολουθήσουν αυτό που έμεις θεωρούμε μελωδία. Βρισκόμαστε έτσι μπροστά σε δυο τελείως διαφορετικές αντίληψεις περί μουσικής, από τη μία μεριά την αντίληψη της πολυφωνικής μουσικής με τις διάφορες μορφές της: Τη άναποτική πολυμελωδία, τη μελωδία πάνω σε άρμονική βάση, την κάθετη γραφή με έκζητημένες συνδέσεις των συχοριδιών και τέλος τον συκερασμό των μορφών αυτών, κτι από την άλλη μεριά την αντίληψη της μονοφωνικής μουσικής με τις διάφορες μορφές της κι' έκείνη: Τη διατονική μελωδία με τον πλούτο των τρόπων της, τη χρωματική μελωδία με τις χρωματικές άλλοιώσεις των φθόγγων και τη μελωδία πάνω σε κλιμακίες με μικρότερα ή μεγαλύτερα του ήμιτονίου δυο και τόνου διαστήματα, Άραγε πρόκειται για δύο κόσμους που άπωσθήποτε είναι άδύνατο να νιώσει ο ένας τον άλλο;

••

«Τό ασθημα της μουσικής στα Έθνη και στα άτομα εξαρτάται από την διάπλαση του έγκεφάλου. Οι σχέσεις των ήλων δεν έπιδρούν με τον ίδιο τρόπο σε λαούς διαφορετικών φυλών. Ό,τι θέλγει τον ένα δυσαρεστεί τον άλλο», λέγει ο μουσικολόγος και Ιστορικός του παραμένου αιώνα Φέις. Τα πράγματα όμως έρχονται να αντίκρούουν τη θεωρία αυτή. Δεν είναι άνάγκη να πάμε μακριά και ν' άναφέρουμε τους Νέγρους της 'Αμερικής που άφομοίωσαν τη δυτική πολυφωνία ενώ οι 'Ινδοευρωπαίοι 'Ινδοί μένουν πιστοί στην αϊωνόβια μονοφωνική μουσική τους. Αυτό που συνέβη στον τόπο μας είναι άρκετό για να μάς πείσει πόσο σφαλέρη είναι αυτή η θεωρία. Άλλοιώς θά έπρεπε να πιστέψωμε ότι οι σύγχρονοι Έλληνες στο διάστημα της τελευταίας έκατονοστίας δεν πέτασαν μονάχα τις τοπικές ένδυμασίες τους για να φραγκοφορέσουν πέτασαν έπίσης και τους έκεφάλους τους για να προμυθευτούν έκεφάλους Εύρωπαϊκής προελεύσεως και μάλιστα των τελευταίων μοντέλων. Γιατί πώς άλλοιώς θά εξηγούσαμε, σύμφωνα με τη θεωρία του Φέις, το γεγονός ότι μέσα σε τόσο λίγο σχετικό διάστημα οι Έλληνες έγκατέλειψαν με τόσο εύκολα την μονοφωνία του Βυζαντινού μέλους και του δημοτικού τραγουδιού και άφομοίωσαν τόσο γρήγορα τα πολύπλοκα πολυφωνικά και άρμονικά συστήματα της Δύσης, τόσο που να μη μπορούν πιά να νιώσουν αυτή που τό έδω και λίγες δεκαετίες ήταν ή μουσική τους παρά με τις απαραίτητες, πιά έναρμώσεις και έπεξεργασίες;

Η Αντίληψη λοιπόν περί μουσικής δεν μπορεί να

«ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ»

ληφθή ως κριτήριο για ένα είδος φυλετικών διακρίσεων. Πιο πολύ θα μπορούσαμε να πιστώσουμε ότι αγαπούμε το είδος της μουσικής που συνθέσαμε, έφ' όσον το αυτί μας μπορεί να το δεχτή. Ύπάρχουν όμως και γεωγραφικοί και κλιματολογικοί λόγοι που έπιβρουν στη διαμόρφωση της μουσικής ενός τόπου. Έτσι, μέσα στην ίδια τη Δύση, αν και παντού έπιβλήθη ή πολυφωνία, παρατηρούμε ότι οι βόρειοι λαοί της, Φλαμανδοί, Γάλλοι του Βορρά, Γερμανοί, δείχνουν μεγαλύτερη έπιδωση στην αντίστικτική πολυφωνία και στον πλούτο των άρμονικών συνδέσεων ενώ οι μεσογειακοί λαοί της, Ιταλοί, Γάλλοι της Μεσημβρίας και Ισπανοί, παρά το γεγονός ότι έχουν να έπιδειξουν πολυφωνιστές σαν τον Ίταλό Παλεστρίνα και τον Ισπανό Βιτόρια αγαπούν μια μελωδία πιο πλατειά, πιο άνετη και λιγώτερο σκλόβα των πολυφωνικών συνδυασμών. Τέτοιες παρατηρήσεις θα μπορούσαν να μάς φανούν χρήσιμες σ' έμάς τους Έλληνες για τις κατευθύνσεις που μπορεί να λάβη ή μουσική μας, άκόμη και μέσα στα πλαίσια της πολυφωνίας.

••

Στην εποχή μας, ή πολυφωνική μουσική βρίσκεται μπροστά σ' ένα άδιέοδο, άδιέοδο που όφειλεται στο γεγονός ότι όλες οι δυνατότητες της πολυφωνίας άκόμη και οι πιο τεχνίτες έχουν πρό πολλού έξανηθεί. Είναι σαν ένα χωράφι που καλλιεργήθηκε έντατικά και έβωσε κάποτε θαυμάσιους καρπούς αλλά τώρα, όσα τεχνητά λίπάσματα και αν χρησιμοποιηθούν, δεν μπορεί πια να δώσει παρά καρπούς έκφυλισμένους. Το ίδιο θα μπορούσε να λεχθή και για τη μονοφωνική μουσική που γνώρισε στο διάστημα της μακρότατης Ιστορίας της πολλές φορές την παρακμή. Άλλά στη μονοφωνική μουσική υπάρχει ένα στοιχείο που έπιβάλλει κάποια πειθαρχία στους νόμους της φύσης, κάποιος περιορισμός που μάς βοηθεί να κρατούμε τη μουσική υπό τον έλεγχο των ανθρώπινων δυνατοτήτων και να μη χανόμαστε στο λαβύρινθο των άφηρημένων συνδυασμών. Και το στοιχείο αυτό είναι ο λόγος υπό μορφήν φωνητικής μελωδίας. Η φωνητική μελωδία δεν έχει τις άπειρίοριστες αλλά και έπικίνδυνες δυνατότητες που έχει ή όργανική μελωδία και άκόμη περισσότερο ή συμφωνική μελωδία. Βέβαια υπάρχουν και στη μονόφωνη μουσική έργα όπου χρησιμοποιούνται μόνο μουσικά όργανα. Άλλά τα έργα αυτά δονείζονται τη μορφή τους από τα φωνητικά έργα όπου κυρίαρχη άπόλυτη είναι ή μελωδία.

Η κυριαρχία του λόγου και της φωνητικής μελωδίας άποτελεί ίσως ένα είδος σκληριτιάς. Είναι όμως και ένας φραγμός κι' ένας οδηγός για να μην πέσωμε στο άκατανόητο και το άσυνάρτητο. Τόν ίδιο φραγμό έχει και ο γλύπτης — όχι βέβαια ο μοντέρνος — που έχοντας μπροστά του ένα μοντέλο είναι άναγκασμένος να θέση όριομένα όρια στο στυλιζάρισμά του. Τέτοιο φραγμό όμως δεν έχει ο συμφωνιστής. Οι δυνατότητες που έχει μπροστά του χάρις στην τελειοποίηση των τεχνικών μέσων, των μουσικών οργάνων, είναι άπειρίοστες άλλά έξ ίσου άπειρίοριστες είναι και οι πιθανότητες να πέση σέ άφηρημένους συνδυασμούς που ξεπερνούν τις ανθρώπινες δυνατότητες και τον ανθρώπινο έλεγχο.

Το να κηρύξη σήμερα κανείς την έπιστροφή στην όμόφωνη μελωδία φαίνεται εκ πρώτης όψεως σαν πα-

•ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ•

ραλογισμός που δεν έπιδέχεται καν συζήτηση. Πώς είναι δυνατόν, θα σκεφτή ο σύγχρονος που πιστεύει τυφλά στον νόμο της εξέλιξης, να όπισθοδρομήσει ή μουσική και να άπαιρηθή μέσα έκφράσεις τόσο πλούσια, μέσα που έπιτευχθησαν με αιώνων άναζητήσεως και άγώνων. Έκείνο όμως που δεν λαμβάνουμε όπ' όψει μας είναι το γεγονός ότι ή μεταμόρφωση της μουσικής από μονοφωνική σε πολυφωνική έγινε με πολλές θυσίες, άσχετως αν δεν είμαστε σήμερα σέ θέση να τις έκτιμήσωμε. Μάς θαμπώνουν τόσο πολύ οι όγκοι της πολυφωνίας που διαθέτει τις γαγάντες χρωμίδες και τόν καταπληκτικό πλούτο και όγκο της όρχήστρας ώστε να μη μπορούμε να νοιώσωμε την άνάλαφρη λιτότητα και την όραία γραμμή μιας γυμνης μελωδίας.

Για μάς τους Έλληνες που ή μουσική μας έπι αιώνες και χιλιετίες όπηρεσε μονοφωνική — τό ίσον δεν μπορεί να θεωρηθή ως πολυφωνία — ή μελέτη της μονοφωνικής μουσικής και ή προσπάθεια να τη νοιώσωμε όπως είναι θα μπορούσε ίσως να δώσει μια νέα κατεύθυνση στις προσπάθειές μας να δημιουργήσωμε μια μουσική που να μην είναι έτερόφωτη αλλά γνήσιος βλαστός της Έλληνικής γής.

(Τό τέλος στο έρχόμενο)